

CU JUMĂTATE DE MĂSURĂ

Raport privind procesul retrocedării proprietăților care au aparținut cultelor religioase din România

1. Introducere

De aproape 15 ani, orice raport serios al organismelor internaționale care apreciază România la capitolul respectării drepturilor omului, face constant referire la o chestiune aparent minoră: restituirea proprietăților cultelor religioase.

Pentru majoritatea românilor, de confesiune ortodoxă și considerând biserica drept cea mai credibilă instituție, alături de armată, eventualele probleme ale cultelor religioase nu sunt cunoscute, aproape că nu există. Asta deși România este o țară în care aceste culte nu sunt chiar puține și nici lipsite de importanță.

De fapt, măsura în care problematica cultelor religioase, a bisericilor minoritare în general, a fost rezolvată ține de contextul mai larg al dezvoltării unei societăți civile normale. Felul în care funcționează sistemele de instituții specifice unor minorități – iar instituția bisericii își are locul ei bine definit aici – permite să se aprecieze măsura în care minoritățile își pot trăi specificitatea vieții sociale, economice, culturale sau confesionale.

Este și cazul României? Nu stă în intenția raportului de față să ofere un răspuns la această întrebare. Desigur că România post-comunistă garantează libertatea de conștiință sau asociere, că recunoaște și sprijină material nu mai puțin de 17 culte și organizații religioase, că a promovat o legislație care în general permite optima funcționare a cultelor.

Cu toate acestea, există încă o problemă care, după decembrie 1989, și-a găsit cu greu o rezolvare, și asta – în opinia noastră – doar cu jumătate de măsură. Este vorba, desigur, de retrocedarea proprietăților care au aparținut cultelor religioase.

Procesul acesta este parte integrantă a celui mai larg proces de retrocedare a bunurilor și proprietăților confiscate în timpul regimului comunist (6 martie 1945 – 22 decembrie 1989). Numai că, în cazul cultelor, după cum se va putea vedea în continuare, există situații specifice, cazuri unice.

Raportul de față își propune să analizeze stadiul retrocedării proprietăților cultelor religioase la un an de la demararea efectivă a procesului, mai exact de la intrarea în vigoare a Legii nr. 501/2002.

După o prezentare succintă a cultelor religioase din România, facem o analiză a regimului proprietății, a cadrului normativ în domeniu și a rezul-

tatelor concrete de până acum. În continuare, pe baza unor interviuri sociologice realizate cu persoane direct implicate (reprezentanți ai majorității cultelor religioase, ai autorităților), am identificat șase probleme principale care împietesc asupra desfășurării optime a procesului de retrocedare. În încheiere, oferim la nivel de principii o listă de concluzii și recomandări.

Ținem să facem o mențiune specială. Deși legislația în vigoare se referă și la retrocedarea bunurilor confiscate Bisericii Ortodoxe Române (BOR), raportul de față și-a propus să analizeze doar situația cultelor religioase minoritare (bisericile tradiționale maghiare, Biserica Greco-Catolică, Cultul mozaic, Biserica Armeană etc). Asta nu înseamnă că nu acordăm toată atenția cuvenită treburilor Bisericii Ortodoxe Române. Dimpotrivă. Numai că problemele apărute în cadrul procesului de restituire sunt fie specifice tuturor cultelor (deci și BOR), fie îndeosebi celor minoritare. De aici și accentul pus de noi pe cauzistica legată de cultele minoritare din România.

Nu în cele din urmă, considerăm că raportul de față poate oferi o perspectivă asupra problemelor care se vor ivi în scurt timp într-o altă chestiune importantă pe care o are de rezolvat România: retrocedarea bunurilor aparținând comunităților etnice. Pe 2 martie 2004 Parlamentul a adoptat legea care permite acest lucru, așa că procesul de restituire ar trebui să înceapă în scurt timp. Considerăm că, dacă s-ar lua în considerație o serie de probleme semnalate în acest raport, constatate în cadrul retrocedării proprietăților cultelor religioase, ar putea fi evitate mai multe neajunsuri. Rămâne de văzut dacă acest lucru se va întâmpla totuși.

2. Culte religioase în România – scurt istoric

România este un stat în care circa 87 la sută din populație se declară de religie ortodoxă și în care majoritatea aparține confesional Bisericii Ortodoxe Române.¹ Totuși, chiar dacă reprezintă o minoritate, în România există o diversitate semnificativă de alte culte și organizații religioase (în continuare).

Încă de la constituirea sa ca stat modern, România garantează practica religioasă liberă și dreptul la liberă asociere. Semnificative în acest sens sunt, spre exemplu, Constituțiile din anii 1866 și 1923.

Constituția din 1923, spre exemplu, declara Biserica Ortodoxă Română drept „biserica dominantă în Stat”, (art. 22) în timp ce Biserica Greco-Catolică (a doua ca pondere și importanță) era desemnată drept „cult național”, cu „întâietate față de celelalte culte”. Legea pentru regimul general al cultelor din 1928 preciza că, în afară de Bisericile Ortodoxă și Greco-Catolică, celelalte culte erau denumite „culte istorice”. Cultul român greco-catolic era „național”, dar de rangul doi în raport cu Biserica Ortodoxă. Printre cultele istorice recunoscute la acea dată se numărau cultul romano-catolic,

¹ Conform datelor oficiale ale recensământului populației din anul 2002.

cultul reformat calvinist al minorității maghiare, cultul evanghelic luteran al comunității săsești, cultul ungar unitarian, cultul armeano-gregorian, cultul mozaic și cultul musulman. Celelalte culte, cum ar fi confesiunile neoprotestante, erau considerate drept asociații religioase.²

În perioada interbelică, de o situație cu totul specială a beneficiat în sens negativ minoritatea evreiască, ai cărei membri aparțin exclusiv cultului mozaic. Odată cu regimurile dictatoriale instaurate de Carol al II-lea în anul 1938 și de Ion Antonescu în anul 1940 se impune o politică oficială de discriminare a evreilor, adoptându-se mai multe legi cu caracter rasist, care introduc principiul inegalității în fața legii în funcție de apartenența confesională sau etnică. Dintre numeroasele acte normative cu caracter anti-evreiesc amintim aici doar Legea privind exproprierea proprietăților urbane evreiești adoptată de regimul Antonescu la 21 martie 1941.³

În 30 decembrie 1942, în plin război mondial și într-o atmosferă în care orice credință sau influență străină erau considerate un pericol potențial, regimul mareșalului Ion Antonescu emite un decret prin care toate „sectele” religioase din România sunt efectiv interzise (Legea 927), membrii acestora fiind amenințați cu deportarea în masă în Transnistria, de altfel unii chiar ajungând acolo. Termenul „sectă” în România acelor ani desemna „asociațiile religioase”, mai exact confesiunile neoprotestante, precum baptiștii, adventiștii, penticostalii, creștinii după Evanghelie etc⁴.

² Olivier Gillet, *Religie și naționalism*, Editura Compania, București, 2001, p. 46.

³ Victor Neumann, *Istoria evreilor din România*, Editura Amarcord, Timișoara, 1996, pp 211-215. Pentru toată legislația antievreiască din această perioadă vezi *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. I, *Legislația antievreiască*, ed. Lya Benjamin, coord. Sergiu Stanciu, București, Edit. Hasefer, 1993.

⁴ Pentru istoria bisericilor evanghelice din România sunt puține lucrări, cele existente având un caracter mai degrabă devoțional, cu note personale accentuate, chiar exagerate. Cu toate acestea, informații utile pot fi aflate la: Alexa Popovici, *Istoria baptiștilor din România. Curs predat la seminarul teologic baptist din București, România*, vol. I, 1856–1919, vol. II, 1919–1944, Chicago, Editura Bisericii Baptiste Române, s.a.; Ioan Bunaciu, *Istoria Răspândirii Credinței Creștine Baptiste în România*, București, Editura Uniunii Comunităților Creștine Baptiste, 1981; Earl A. Pope, „Protestantism în România”, în vol. Sabrina Petra Ramet, *Protestantism and Politics in Eastern Europe and Russia. The Communist and Postcommunist Eras*, Durham and London, Duke University Press, 1992, pp. 157–208; Ioan Bunaciu, Otniel Bunaciu, *Istoria răspândirii credinței baptiste*, București, Editura Universității, 1997, în special partea a II-a (realizată exclusiv de Ioan Bunaciu), „Bisericile creștine baptiste din România, după 1944. Oameni, Fapte, Întâmplări”, pp. 87–241; Iosif Țon, „Persecuția religioasă între anii 1920–1944”, în *Libertatea religioasă. Contribuția baptiștilor la dezvoltarea acestui concept*, Oradea, Editura Cartea Creștină, 1995, pp. 101-119; Trandafir Sandru, *Biserica Penticostală în istoria creștinismului*, București, Editura Bisericii lui Dumnezeu Apostolice Penticostale din România, 1992, pp. 123–168; Eliezer Măceșaru, *Adunările Creștine după Evanghelie în istoria creștinismului la români (1899–1943)*, lucrare de licență, Institutul Biblic Român, Facultatea de Teologie Pastoral-Didactică, București, 1997.

După 23 august 1944, noua putere instalată la București abolește toate legile impuse în timpul dictaturii carliste, precum și cele ale regimului Antonescu, iar din acest moment toate cultele din România sunt iarăși oficial recunoscute⁵. La scurt timp însă, odată cu abolirea monarhiei și instaurarea Republicii Populare, noua Constituție din 1948 aduce noi modificări în ceea ce privește religia. Deși Constituția și implicit statul român garantau „libertatea de conștiință și libertatea religioasă” sau faptul că „toate cultele sunt libere și egale în fața legii”, totuși statul comunist – prin regimul general al cultelor, enunțat la 4 august 1948⁶ – nu va recunoaște oficial decât existența a 14 culte. Sunt în acest fel scoase în afara legii Biserica Greco-Catolică, Martorii lui Iehova și alte câteva culte neoprotestante. Acestea din urmă erau acuzate că „ar avea o ideologie vecină cu cea «legionară teocratică și anticreștină» sau că ar fi purtătoarele de cuvânt ale Statelor Unite ale Americii”, conform punctului de vedere oficial al regimului comunist.⁷

Legea cultelor religioase, emisă la 4 august 1948, permitea supremația statului – prin Ministerul Cultelor, transformat în 1957 în Departamentul Cultelor – asupra vieții religioase. Regimul comunist a mimat libertatea religioasă, prin constituțiile sale succesive, deși ducea programatic o politică ateistă. Competențele confesiunilor din România au fost limitate strict la clădirile bisericilor, fiindu-le interzisă orice manifestare vizibilă.

Pe linia reducerii rolului clerului în viața publică, guvernul elaborează la 2 august 1948 Decretul nr. 176 pentru trecerea în proprietatea statului a bunurilor bisericilor, congregațiilor, comunităților sau particularilor, ce au servit pentru funcționarea și întreținerea instituțiilor de învățământ general, tehnic sau profesional.

În acest context de opresiune, situația bisericilor romano-catolică și a celei greco-catolică se „bucură” de mai multă atenție din partea autorităților comuniste. Pentru a se aduce cele două biserici la obediență, la 17 iulie

⁵ După 6 martie 1945 au fost recunoscute următoarele culte: Adventist de ziua a șaptea, prin decretul-lege nr. 407 din 1946 (în „Monitorul Oficial” nr.126 din 3 iunie 1946); cultul creștin de rit vechi (lipovenesc), prin Decretul-lege nr. 722 („Monitorul Oficial” nr. 212 din 15 septembrie 1946); cultul creștin după evanghelie, prin Decretul-lege nr. 883 („Monitorul Oficial” nr. 264 din 9 noiembrie 1946). Au mai fost recunoscute alte șapte asociații religioase.

⁶ Decretul nr. 177 al Marii Adunări Naționale reglementează regimul general al cultelor religioase. Preoții devin salariați de stat, iar biserica era controlată de stat. Conform art. 29, bunurile mobile și imobile ale cultelor religioase, ale diferitelor părți constitutive, așezămintelor, asociațiunilor, ordinelor și congregațiilor, vor fi inventariate de organele lor statutare. Organele centrale ale cultelor religioase vor comunica toate datele cu privire la aceste inventare Ministerului Cultelor, pentru exercitarea dreptului de verificare și control. În plus, toate cultele au bugete proprii, dar acestea sunt supuse controlului Ministerului Cultelor.

⁷ Olivier Gillet, *Religie și naționalism, Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, traducere de Mariana Petrișor, Editura Compania, București, 2001, p. 49.

1948 este denunțat Concordatul cu Vaticanul, dorindu-se în acest fel întreprinderea oricărei legături cu exteriorul. „Tot ceea ce se afla în relație cu Sfântul Scaun sau nu accepta înregimentarea la politica partidului risca automat acuzația de agent/agentură a imperialismului anglo-american, iar de cele mai multe ori – fiind vorba în majoritatea cazurilor de preoți de etnie maghiară – și de revizionism.”⁸

Așa că treptat clerul bisericilor minoritare (dar îndeosebi al celor romano-catolică și greco-catolică) este destituit sau arestat. Un act cu deosebite implicații este emis de Prezidiul Republicii Populare Române la 1 decembrie 1948, respectiv decretul nr. 358 „pentru stabilirea situației de drept a fostului cult greco-catolic”, prin care toate bunurile acestuia sunt preluate de statul român, urmând ca o comisie specială să decidă destinația acestor averi. Comisia putea „atribui o parte din ele Bisericii Ortodoxe Române sau diferitelor ei părți componente, se mai arată în decretul regimului comunist”.⁹ Pentru împărțirea bunurilor patrimoniale ale Bisericii Unite s-a emis Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 1719 din 27 decembrie 1948 (publicată în „Monitorul Oficial”, partea IB din 29 decembrie 1948) care institua pe lângă Ministerul Cultelor o comisie interministerială ce trebuia să repartizeze bunurile bisericii greco-catolice, parohiile acesteia fiind cedate bisericii ortodoxe.

În urma acestor măsuri de forță¹⁰, majoritatea credincioșilor și a clerului greco-catolic (431 de preoți și 87 la sută dintre parohii) acceptă „trecearea” la biserica ortodoxă, în timp ce credincioșii care nu vor să renunțe la

⁸ Andreea Andreescu, Lucian Nastasă, Andrea Varga, *Mărturii documentare. Maghiarii din România (1956-1968)*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj-Napoca, 2003, p. 34.

⁹ Decret nr. 358, pentru stabilirea situației de drept a fostului cult greco-catolic. Art. 1. În urma revenirii comunităților locale (parohii) ale cultului greco-catolic la cultul ortodox român și în conformitate cu art. 13 al Decretului 177 din 1948, organizațiile centrale și statutare ale acestui cult, ca: Mitropolia, episcopiile, capitalurile, ordinele, congregațiile, protopopiatele, mănăstirile, fundațiile, asociațiile, precum și orice alte instituții și organizații, oricare ar fi natura sau denumirea lor, încetează de a mai exista.

Art. 2. Averele mobilă și imobilă aparținând organizațiilor și instituțiilor arătate la art. 1 din prezentul Decret, cu excepția expresă a bunurilor fostelor parohii, revine Statului român, care le va lua în primire imediat.

O comisie interdepartamentală, compusă din delegați ai Ministerelor: Culte, Finanțe, Interne, Agricultură și Domenii și Învățământ Public, va hotărî destinația acestor averi, putând atribui o parte din ele Bisericii Ortodoxe Române sau diferitelor ei părți componente. Dat în București la 1 Decembrie 1948.

¹⁰ Desființarea Bisericii Greco-Catolice a avut și o vădită natură economică, dincolo de considerentele politice sau de natură religioasă. Conform datelor prezentate de Oliver Gillet în volumul amintit mai sus (pag. 196), Biserica Greco-Catolică (ce reprezenta circa 8 la sută din populația țării la nivelul anului 1948) deținea 3130,42 ha de teren arabil și 3082,45 ha de pădure, în timp ce Biserica Ortodoxă (70 la sută din populație) deținea doar 1731,42 ha de teren agricol și 2519,81 ha de pădure.

apartenența lor vor intra în clandestinitate, iar Biserica Greco-Catolică va deveni una a „catacombelor”.¹¹

O serie de alte naționalizări a avut loc în anii 50, când multe clădiri și terenuri ale cultelor religioase au fost preluate fără titlu legal.

În concluzie, regimul comunist va duce între 1948 și 1989 o politică de estompere a existenței minorităților etnice (înlocuite prin termenul specific de „naționalități conlocuitoare”) sau religioase, deși în mod oficial se vorbea de România ca o țară „de convergență” a numeroase confesiuni, care trăiesc împreună „în bună înțelegere” și într-o atmosferă de toleranță, inclusiv religioasă. Între Biserica Ortodoxă, majoritară, și cultele recunoscute oficial va avea loc în permanență un „dialog ecumenic”, în fapt ceremonii de reafirmare a supunerii față de puterea vremii¹².

După căderea comunismului, situația bisericilor și cultelor religioase s-a îmbunătățit sensibil, cel puțin în ceea ce privește acceptarea și recunoașterea lor oficială. Legat de Biserica Greco-Catolică, aceasta a intrat în legalitate imediat după revoluție, când în baza Decretului 9 din 31 decembrie 1989 i-a fost redată libertatea de a exista și de a funcționa.

Totuși la capitolul libertății religioase, în România lucrurile au evoluat cu o oarecare greutate, amintind în acest sens doar recunoașterea târzie de către stat, abia în mai 2003, a organizației Martorii lui Iehova.

La această oră în România sunt recunoscute următoarele culte și organizații religioase: Biserica Ortodoxă (18,82 milioane persoane s-au declarat ca aparținând acestei biserici la recensământul din anul 2002), Biserica Romano-Catolică (1,02 milioane membri); Biserica Greco-Catolică (191.556 membri); cultele protestante: Biserica Reformată (701.077 membri), Biserica Evanghelică de Confesiune Augustană (8.716 membri), Biserica Evanghelică Lutherană Sinodo-Presbiteriană (27.112 membri), Biserica Unitariană (66.944 membri); Biserica Armeană (687 membri); Cultul Creștin de Rit Vechi (38.147 membri); cultele neoprotestante: Biserica Creștină Baptistă

¹¹ Pentru aceste aspecte vezi Ioan-Marius Bucur, *Din istoria Bisericii Greco-Catolice române (1918-1953)*, Cluj, Edit. Accent, 2003, p.202-261.

¹² Cultele aveau obligația să răspândească în lume toate temele predilecte ale guvernelor comuniste. Au fost astfel denunțate campaniile făcute în străinătate pe marginea faptului că în România naționalitățile conlocuitoare și minoritățile confessionale sunt lipsite de libertate. Iată spre exemplu ce se scria într-un oficios din anul 1987: „Ca răspuns la publicarea inoportună și nejustificată a unor date false privind istoria românilor din Transilvania, dar și la propaganda făcută de cercuri dușmănoase din străinătate în legătură cu așa-zisa lipsă a libertăților naționale și religioase în România (...) au fost amintite dovezile documentare incontestabile ale istoriei ce susțin permanența și continuitatea poporului român în Transilvania, credința lui creștină, ospitalitatea și toleranța de care a dat dovadă față de toți cei care au venit să se instaleze pe pământurile pe care locuia, pentru a descrie apoi relațiile de bună înțelegere și colaborare existente între poporul român și naționalitățile conlocuitoare”. (Cf. Oliver Gillet, *op. cit.*, pp 214-215).

(126.639 membri), Cultul Penticostal (324.462 membri), Biserica Adventistă de ziua a șaptea (93.670 membri), Cultul Creștin după Evanghelie (44.476 membri), Biserica Evanghelică (18.178 membri); Cultul Musulman (67.257 membri), Cultul Mozaic (6057 membri); altă religie, inclusiv organizația Martorii lui Iehova (88.509 persoane). Alte circa 33 de mii de persoane s-au declarat la ultimul recensământ fără religie, atei sau nu au vrut să-și facă publică apartenența religioasă.

3. Procesul de restituire a imobilelor cultelor religioase

Regimul proprietății

Spuneam că răsturnarea regimului comunist a adus cu sine schimbări importante și în ce privește libertatea de funcționare a bisericilor minoritare din România. Totuși, mai rămânea de rezolvat o problemă importantă: repunerea lor în drepturi.

Noua Constituție a României adoptată la 21 noiembrie 1991¹³, care cuprindea printre altele și o nouă concepție asupra proprietății, dar și Constituția revizuită din 2003¹⁴ au deschis calea și permit totodată adoptarea unor reglementări speciale în materia proprietății, negând, cel puțin la nivel de principiu, legalitatea confiscărilor abuzive săvârșite de statul comunist.

Treptat, îndeosebi în urma presiunilor internaționale și a angajamentelor asumate de România în ce privește aderarea la instituțiile europene (Consiliul Europei, Uniunea Europeană mai ales), primele guvernări post-comuniste adoptă o serie de acte normative speciale care prevedeau restituirea proprietăților preluate abuziv de statul comunist sau acordarea de despăgubiri persoanelor și organizațiilor care și-au pierdut dreptul de

¹³ Dintre principiile introduse de Constituția din 1991 menționăm: proprietatea privată este ocrotită în mod egal de lege, indiferent de titular; nimeni nu poate fi expropriat decât pentru o cauză de utilitate publică; averea dobândită licit nu poate fi confiscată; caracterul licit al dobândirii se prezumă.

¹⁴ Constituția revizuită în anul 2003 prevede la articolul 44, privind dreptul de proprietate privată:

1. Dreptul de proprietate, precum și creanțele asupra statului sunt garantate. Conținutul și limitele acestor drepturi sunt stabilite de lege;
2. Proprietatea privată este garantată și ocrotită în mod egal de lege, indiferent de titular;
3. Nimeni nu poate fi expropriat decât pentru o cauză de utilitate publică, stabilită potrivit legii, cu dreaptă și prealabilă despăgubire;
4. Sunt interzise naționalizarea sau orice alte măsuri de trecere silită în proprietate publică a unor bunuri pe baza apartenenței sociale, etnice, religioase, politice sau de altă natură discriminatorie a titularilor.

proprietate asupra unor bunuri de valoare, fie acestea proprietăți funciare, construcții, proprietăți industriale, bunuri mobile de valoare.¹⁵

Tocmai pentru că a reprezentat un caz special, Biserica Greco-Catolică a beneficiat de mai multe încercări de reglementare a situației sale patrimoniale. Astfel, la 24 aprilie 1990 se aprobă Decretul-Lege nr. 126 în care se stipulează că „bunurile preluate de către stat prin efectul Decretului nr. 358/1948, aflate în prezent în patrimoniul statului, cu excepția moșiilor, se restituie, în starea lor actuală”. În acest act normativ se mai prevedea că acolo unde numărul lăcașurilor de cult este insuficient raportat la numărul de credincioși, statul „va sprijini construirea de noi lăcașuri de cult prin punerea la dispoziție a terenurilor aferente și a unor fonduri bănești”. Referitor la bunurile preluate de Biserica Ortodoxă Română, art. 3 al Decretului-Lege nr. 126/1990 prevedea: „Situația juridică a lăcașurilor de cult, a caselor parohiale care au aparținut Bisericii Române Unite cu Roma și au fost preluate de Biserica Ortodoxă Română se va stabili de către o comisie mixtă, formată din reprezentanți clericali ai celor două culte religioase, ținând seama de dorința credincioșilor din comunitățile care dețin aceste bunuri”. În primă fază, pe baza art. 2 al acestui decret, 80 de clădiri și terenuri intravilane au fost trecute din proprietatea statului în cea a greco-catolicilor, prin Hotărârea de Guvern nr. 466/1992¹⁶. Ulterior, Comisia mixtă a mai stabilit retrocedarea unor lăcașuri de cult către Biserica Unită cu Roma, dar acest proces s-a desfășurat și se desfășoară extrem de greoi și în contextul a nu puține dispute cu biserica majoritară.

Cadru normativ și măsuri guvernamentale

Chiar dacă au existat și încercări anterioare, mai exact emiterea de hotărâri de guvern speciale, problema restituirii imobilelor care au aparținut comunităților etnice sau cultelor religioase începe să se pună în mod real în România abia din anii 1996-97, odată cu venirea la putere a unei coaliții reformatoare, constituită din Convenția Democrată din România

¹⁵ Dintre numeroasele atitudini critice adoptate de comunitatea internațională menționăm, Rezoluția 1123/24 aprilie 1997 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei care „încuraja România să reglementeze problema restituirii bunurilor imobiliare confiscate sau expropriate”. Parlamentul European adoptă la 3 decembrie 1998 Rezoluția nr. A4-0428 prin care României i se cere „să găsească o soluție definitivă și corectă care să asigure restituirea integrală a proprietăților sau, dacă acest lucru nu e posibil, plata unei compensații corespunzătoare”. Puncte de vedere asemănătoare se întâlnesc de fapt în fiecare Raport de țară al Comisiei Europene sau în cele ale Departamentului de Stat al SUA.

¹⁶ Hotărârea de Guvern 466/1992 a fost adoptată în contextul în care România dorea să obțină statutul de membru al Consiliului Europei. Una dintre cerințe în acest sens era și retrocedarea bunurilor bisericești.

3. Procesul de restituire a imobilelor cultelor religioase

(CDR), Partidul Democrat (PD) și Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR).¹⁷

În această perioadă sunt emise ordonanțe de urgență privind restituirea unor proprietăți confiscate de regimul comunist care, în anexe, conțineau și câteva imobile aparținând diferitelor culte religioase sau comunități etnice. Menționăm în acest sens restituirea unor clădiri cu valoare simbolică, aparținând îndeosebi comunității evreiești, prin Legea 140/1997 privind aprobarea Ordonanței de Urgență nr. 21/1997, respectiv prin Ordonanța de Urgență nr. 13/1998.

Deși aceste restituiri au fost într-o oarecare măsură finalizate, nu se putea totuși vorbi de un cadru general de restituire a proprietăților bisericești.

Până la apariția Legii nr. 10/2001, regimul juridic general de restituire a bunurilor care au aparținut cultelor religioase era reglementat prin Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 94/2000. Respectivul act normativ trata problema restituirii într-o abordare limitată, în sensul că permitea restituirea a numai 10 imobile pentru fiecare cult religios în parte.¹⁸

Dar mai bine să lăsăm să vorbească o persoană direct implicată în acest proces: „În perioada în care se lucra la elaborarea viitoarei Legi 10, adică pe undeva prin 1998-99, proiectul inițial a ajuns la avizare și la Departamentul pentru Protecția Minorităților Naționale, unde era ministru Péter Eckstein Kovacs. Văzând că se lucrează la o lege generală de restituire a proprietăților, am propus și includerea aici a cultelor religioase. Pentru că din punct de vedere al «filosofiei» legii, aceasta se referea în primul rând la proprietățile private, am ajuns la o soluție de compromis și am inclus un articol în lege, numărul 8, alineat 2, prin care se stabilea cerința elaborării și adoptării ulterioare a unui nou act normativ special în această materie. Am făcut deci o trimitere la o viitoare lege și am făcut o mențiune prin care s-a interzis înstrăinarea acelor imobile posibil a fi revendicate”¹⁹.

Aveau să mai treacă peste doi ani de la aceste evenimente până la adoptarea Legii 501/2002²⁰. Ani marcați de negocieri între formațiunea aflată acum la guvernare, Partidul Social Democrat și respectiv Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR), pentru încheierea unor protocoale de colaborare la nivel parlamentar și local. Și în 2001, și în 2002, aceste protocoale au inclus chestiunea elaborării cadrului juridic care să permită

¹⁷ Merită accentuat acest lucru deoarece, din interviuri realizate cu persoane direct implicate în acest proces, a rezultat că prezența UDMR la guvernare s-a dovedit decisivă în ce privește elaborarea și aplicarea legilor restituirii proprietăților confiscate în timpul regimului comunist.

¹⁸ Informații oferite de Autoritatea pentru urmărirea aplicării unitare a Legii nr. 10/2001, privind regimul juridic al unor imobile preluate abuziv în perioada 6 martie 1945 – 22 decembrie 1989.

¹⁹ Interviu cu Attila Markó, subsecretar de stat la Departamentul Relațiilor Interetnice, vicepreședinte al Comisiei interguvernamentale de aplicare a Legii 501.

²⁰ Publicată în Monitorul Oficial al României nr. 561, Partea I, din 31 iulie 2002.

retrocedarea imobilelor cultelor religioase. În plus, în toată această perioadă au avut loc mai multe întâlniri ale șefilor bisericilor istorice maghiare cu premierul Adrian Năstase, iar comunitatea evreiască (atât cea din România, cât și numeroase organizații internaționale) a făcut un lobby susținut pentru rezolvarea chestiunii.

Revenind la o idee enunțată mai sus, trebuie spus că adoptarea Legii 501 nu a reprezentat un act de voință politică, ci a fost urmarea unor presiuni rezolvate prin soluții de conjunctură. Astfel, pentru adoptarea acestei legi s-a profitat de existența în circuitul parlamentar a Ordonanței de Urgență nr. 94/2000, care a fost amendată substanțial în comisiile parlamentare. Astfel, de la o ordonanță cu doar câteva articole și care își propunea o abordare parțială a chestiunii retrocedărilor imobilelor religioase s-a ajuns la Legea 501, care a fost adoptată în regim de urgență de cele două Camere legislative.²¹

În opinia autorităților, Legea 501/2002 reușește să impună câteva chestiuni importante pentru repararea nedreptăților trecutului, ca și pentru desfășurarea cât mai eficientă a procesului de restituire. Astfel:

- s-a extins aria de restituire a imobilelor care au aparținut cultelor religioase prin înlăturarea limitărilor inițiale, care erau de maximum zece astfel de imobile;
- există posibilitatea restituirii proprietății și în cazul în care imobilele revendicate sunt afectate unor activități de interes public;
- se oferă posibilitatea restituirii și a unor bunuri mobile destinate funcționării cultului religios, dacă acestea au fost preluate odată cu imobilul preluat abuziv și dacă acestea mai există fizic la data retrocedării imobilului;
- a fost constituită o comisie specială de restituire cu un număr mai restrâns de membri (5 față de 7) în vederea fluidizării procesului decizional și s-a reușit dotarea acesteia cu un aparat tehnic de lucru (prin intermediul specialiștilor din cadrul Ministerului Administrației și Internelor – Autoritatea pentru urmărirea aplicării unitare a Legii nr. 10/2001);
- au fost oferite termene mult mai scurte pentru analiza și emiterea deciziei de restituire (respectiv 60 de zile de la data depunerii cererii de restituire și a actelor doveditoare).²²

Prin Hotărârea Guvernului nr. 1164 din 17 octombrie 2002 au fost aprobate și Normele metodologice de aplicare a Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 94/2000, precum și Regulamentul privind organizarea și funcționarea Comisiei Speciale de Retrocedare, inclusiv componența acesteia (Monitorul Oficial al României, partea 1, nr. 805/6.11.2002).

²¹ Interviu cu Attila Markó, subsecretar de stat la Departamentul Relațiilor Interetnice, vicepreședinte al Comisiei interguvernamentale de aplicare a Legii 501.

²² Informații oferite de Autoritatea pentru urmărirea aplicării unitare a Legii nr. 10/2001, privind regimul juridic al unor imobile preluate abuziv în perioada 6 martie 1945 – 22 decembrie 1989.

3. Procesul de restituire a imobilelor cultelor religioase

Ministerul Administrației și Internelor, prin intermediul președintelui Autorității pentru urmărirea aplicării unitare a Legii nr. 10/2001, asigură coordonarea acestei activități. În acest context, la sediul Autorității au fost puse la dispoziție atât logistica, cât și personalul de specialitate pentru realizarea lucrărilor secretariatului tehnic al Comisiei Speciale de Retrocedare.

La expirarea primului termen pentru depunerea cererilor de retrocedare de către cultele religioase, respectiv 4 martie 2003, a rezultat următoarea situație:

Total cereri de retrocedare la nivelul întregii țări: 7568

Structura cultelor solicitante:

- Biserica Română Unită cu Roma (Greco-Catolică) – 2207
- Cultul Mozaic – 1809
- Biserica Romano-Catolică – 992
- Biserica Reformată – 899
- Biserica Ortodoxă – 770
- Biserica Evanghelică – 690
- Alte culte – 201

Rezultate concrete

La un an de la începerea efectivă a procesului de retrocedare a imobilelor cultelor religioase, situația nu este dintre cele mai grozave.

Din cele 7568 de cereri de retrocedare, Comisia specială privind aplicarea Legii 501 – care afirmă că le-a analizat într-o primă fază pe toate – a aprobat un număr de 631 de dosare de retrocedare.

Situația dosarelor de retrocedare aprobate la 31 decembrie 2004²³ este următoarea:

- Biserica Ortodoxă – 127
- Biserica Romano-Catolică – 145
- Biserica Română Unită cu Roma (Greco-Catolică) – 56
- Biserica Reformată – 169
- Cultul Mozaic – 50
- Biserica Evanghelică C.A. (Germană) – 36
- Biserica Evanghelică Lutherană S.P. (Maghiară) – 12
- Biserica Unitariană – 31
- Biserica Armeană – 2
- Cultul Musulman – 2
- Biserica Creștină Adventistă de Ziua a Șaptea – 1

Deși Comisia și-a propus pentru 2004 finalizarea procesului de retrocedare, acest deziderat este totuși nerealist din cel puțin două motive: 2004 este un an electoral, când în mod tradițional politicienii și funcționarii publici au alte priorități.

²³ Raportul a fost realizat în luna martie 2004, datele privind numărul dosarelor de retrocedare fiind însă actualizate la 31 decembrie 2004. Numărul total de dosare aprobate la 1 martie 2004 era de 346.

În plus, ritmul lent în care s-a derulat acest proces până acum nu lasă loc speranței că ceva spectaculos se va întâmpla în continuare. Chiar dacă, conform estimărilor oficiale ale Comisiei speciale de retrocedare, numărul dosarelor susceptibile de a primi confirmare de retrocedare este de doar 2500, în ritmul de restituire de până acum tot ar trebui aproape zece ani pentru aprobarea tuturor. Dosarele care nu permit retrocedarea imobilelor solicitate, nu cad sub incidența Legii 501 deoarece vizează fie terenuri din extravilan, fie acordarea de compensații pentru construcții demolate, ceea ce excede cadrul normativ actual.²⁴

4. Probleme în procesul de retrocedare

Deși la prima vedere procesul de restituire a proprietăților cultelor religioase din România a început să se deruleze cu o anume constanță, în condițiile în care în fine beneficiază de un cadru legislativ explicit, în realitate acest proces se derulează cu dificultate. În plus, actuala legislație nu corespunde solicitărilor tuturor cultelor religioase.

În urma mai multor discuții cu reprezentanți ai cultelor religioase din România am identificat mai multe seturi de probleme, pe care le prezentăm mai jos.

Cadru legislativ incomplet

Toată legislația adoptată până acum de către România în ce privește retrocedarea bunurilor confiscate în timpul regimului comunist nu este compensatorie (atâta timp cât nu a fost pus în aplicare principiul *restitutio in integrum*), ci doar reparatorie.

Adoptarea unei legislații cât mai cuprinzătoare în domeniu s-a dovedit dificilă și a fost în mare măsură rodul unor politici de compromis, al presiunilor internaționale sau ale celor direct implicați. Altfel spus, *guvernările succesive din România nu au dus o politică coerentă și clară în ceea ce privește restituirea bunurilor confiscate în timpul regimului comunist.*

Deși reprezentanții tuturor cultelor religioase au fost consultați în procesul elaborării legislației, cele mai multe dintre amendamentele acestora nu au fost luate în considerație.

Majoritatea nemulțumirilor sunt legate de faptul că fac obiectul retrocedării, potrivit cadrului normativ existent, numai imobilele compuse din construcții împreună cu terenul aferent, existente în natură, altele decât lăcașele de cult.

²⁴ Informații oferite de Autoritatea pentru urmărirea aplicării unitare a Legii nr. 10/2001, privind regimul juridic al unor imobile preluate abuziv în perioada 6 martie 1945 – 22 decembrie 1989.

Din discuțiile purtate cu reprezentanți ai cultelor religioase am aflat că aceștia consideră legitimă și *retrocedarea terenurilor aflate în intravilanul pe care nu mai există construcții* (fie pentru că au fost demolate clădirile, fie că acolo au fost locuri de casă) sau *reconstituirea dreptului de proprietate în altă parte*. Sunt foarte multe culte care au clădiri în localități, cu teren aferent foarte mare, teren care ulterior a fost parcelat și trecut în cărți funciare diferite, iar acum cultul respectiv nu poate redobândi decât clădirea și parcelele de teren din jurul clădirii. Este, de asemenea, foarte mare numărul cazurilor de clădiri care au fost demolate, iar acum terenul care a aparținut cultelor religioase nu poate fi revendicat. Autoritățile sunt totuși foarte sceptice că această problemă va putea fi rezolvată în curând.²⁵

Nemulțumiri din partea cultelor religioase, îndeosebi a celui mozaic, au fost exprimate și în legătură cu faptul că *legislația nu prevede retrocedarea imobilelor confiscate sau naționalizate înainte de instaurarea regimului comunist*, mai exact în perioada dictaturii carliste și cea a mareșalului Antonescu (1940-1944).²⁶

Merită totuși menționat aici că recent aprobată Lege privind retrocedarea proprietăților comunitare extinde acest interval de timp, acoperind perioada solicitată de cultul mozaic.

O altă chestiune neacoperită de legislația în vigoare este legată de faptul că *nu există norme legale privind retrocedarea lăcașurilor de cult naționalizate*. Această chestiune afectează în cea mai mare măsură Biserica Greco-Catolică. Reprezentanții acesteia sunt foarte nemulțumiți de acest aspect: „Legea 501/2002, respectiv Ordonanța de Urgență 94/2000, reprezintă un pas înainte, dar rămân pentru Biserica Unită legi discriminatorii. Statul exclude astfel de la retrocedare unele imobile confiscate abuziv, respectiv în jur de 1.800 de lăcașuri de cult. (...) De fapt, nu numai că le exclude, dar nici măcar nu dă linie pentru o următoare lege care să reglementeze situația unor astfel de mobile, care au fost confiscate Bisericii Greco-Catolice.”²⁷

Reprezentanții Bisericii Unite consideră insuficiente măsurile luate până acum de statul român pentru repunerea bisericii în drepturile sale firești. Deși pe baza HG nr. 466/1992, 80 de clădiri și terenuri intravilane

²⁵ Interviu cu Attila Markó, subsecretar de stat la Departamentul Relațiilor Interetnice, vicepreședinte al Comisiei interguvernamentale de aplicare a Legii 501. Acesta a adăugat că nu crede că va fi posibilă modificarea legislației actuale, deși consideră legitime solicitările cultelor religioase de a le fi retrocedate și terenurile pe care au fost construcții, acum demolate.

²⁶ Interviu cu Tova Ben Nun, director executiv al Fundației Caritatea, din cadrul Federației Comunităților Evreiești din România. Fundația, înființată împreună cu Organizația Mondială a Evreilor privind Restituirea Bunurilor (WJOR), se ocupă de chestiunea retrocedării proprietăților comunitare evreiești.

²⁷ Interviu cu Mircea Marțian, consilier eparhial pe probleme de mass media la Episcopia Greco-Catolică de Cluj-Gherla.

au fost trecute din proprietatea Statului în cea a Bisericii, nici până acum toate acestea nu au trecut în proprietatea efectivă a greco-catolicilor.²⁸

Situația juridică a lăcașurilor de cult, a caselor parohiale care au aparținut Bisericii Greco-Catolice și au fost preluate de Biserica Ortodoxă Română (BOR) se stabilește, începând din 1990, de către o comisie mixtă, formată din reprezentanți clericali ai celor două culte religioase, ținând seama de dorința credincioșilor din comunitățile care dețin aceste bunuri. Conform datelor oficiale, până la sfârșitul anului 2003 BOR a retrocedat Bisericii Greco-Catolice un număr de circa 160 de biserici, inclusiv trei catedrale episcopale (Blaj, Cluj și Lugoj). Asta, în condițiile în care, greco-catolicii afirmă că le-au fost confiscate circa 2600 de lăcașuri de cult²⁹.

Statul român nu dorește să se implice în negocierile dintre cele două biserici, preferând să intervină prin „mediere directă” atunci când apar neînțelegeri, în rest „promovând doar calea dialogului”.³⁰

Nu în ultimul rând, există imobile care au aparținut diferitelor culte religioase și care au acum un *statut juridic incert sau dificil de stabilit*. Este vorba aici de bunuri care au fost preluate de statul comunist în condiții destul de neclare. Într-o astfel de situație se află Casa Ana Melik din București, actualul Muzeu Theodor Pallady. Casa a fost inițial donată de către Ana Melik Bisericii Armele, dar ulterior a fost preluată de statul român prin intermediul unei donații forțate. Biserica Armeană se judecă cu statul român de mai mulți ani pentru anularea „donației”, în acest moment procesul aflându-se în fază de recurs la Curtea Supremă de Justiție. Totodată, se așteaptă și o decizie din partea Comisiei speciale de aplicare a Legii 501, privind statutul juridic al clădirii.³¹

Întârzieri datorate lipsei unui cadru juridic unitar

România nu a avut de la bun început o abordare clară în ce privește rezolvarea problemei restituirii bunurilor comunităților religioase confisca-

²⁸ *Idem.*

²⁹ „Comisia de dialog este total ineficientă. Ea s-a demonstrat a fi doar un mijloc de a bloca orice proces de normalizare a situației Bisericii Române Unite cu Roma”, se arată într-un comunicat de presă din 26 ianuarie 2004 al Asociației Generale a Românilor Uniți (AGRU). Organizații ale greco-catolicilor au adresat în numeroase rânduri proteste la nivel internațional privind repunerea reală în drepturi a Bisericii Unite cu Roma.

³⁰ Informații publice comunicate de Ministrul Culturii și Cultelor Răzvan Theodorescu, decembrie 2003. Tot Theodorescu arăta că de la buget Biserica Greco-Catolică a primit în anii din urmă de trei ori mai multe fonduri decât ar fi fost legal, dacă s-ar fi luat în calcul rezultatele recensământului populației din anul 2002. O parte din aceste fonduri au fost cheltuite pentru construcția de lăcașuri de cult.

³¹ Interviu cu Dolmanian Mahitar, consilier în cadrul Consiliului Eparhial al Bisericii Armele.

te în timpul regimului comunist. În lipsa unei legislații unitare, *ambiguitatea și neclaritatea actelor normative care au precedat Legea 501 au dus la o situație în care o serie de imobile cuprinse în anexa acestora nu au putut fi restituite*, astfel activitatea Comisiilor speciale de restituire, constituite în temeiul acestor Ordonanțe de urgență, a fost împiedicată de diferite obstacole de ordin juridic sau tehnic. De aici, numeroase întârzieri în procesul de retrocedare.

Prima decizie a fost Hotărârea de Guvern nr. 466/1992, prin care mai multe imobile au fost retrocedate Bisericii Greco-Catolice. Am văzut mai sus că, nici până astăzi, acest cult nu a intrat în posesia tuturor clădirilor, din cauza numeroaselor acțiuni în instanță de contestare a acestui drept.

Următoarele decizii au vizat îndeosebi comunitatea evreiască. Astfel, în baza Ordonanței de Urgență nr. 21/1997 au fost restituite în natură șase imobile, dintre care unul – Teatrul Evreiesc de Stat – nu a fost încă preluat oficial nici până la această dată. În anul următor a fost emisă Ordonanța nr. 112/1998 prin care comunitatea evreiască a primit înapoi 3 clădiri. Alte 12 imobile au fost retrocedate prin Ordonanța de Urgență 83/1999, două dintre ele fiind încă în proces de preluare. Ultimul act emis de guvern, HG 1334/2000, a făcut posibilă retrocedarea altor 20 de imobile, procedura de preluare fiind în curs de finalizare.³²

Totuși unul dintre cele mai delicate cazuri de retrocedare este cel al Bibliotecii Batthyaneum din Alba Iulia. Prin ordonanța de urgență nr. 13/1998, Guvernul a decis restituirea acestui imobil către Biserica Romano-Catolică. Imediat însă, filiala județeană a PDSR (actualul partid de guvernământ, PSD) a atacat decizia solicitând instanțelor de judecată scoaterea imobilului bibliotecii de pe lista de retrocedare. După un proces care a durat circa 5 ani, acțiunea a fost respinsă, iar între timp ordonanța a trecut prin Parlament și a devenit lege. Cu toate acestea, biblioteca nu a fost încă predată de către statul român, iar Comisia specială de retrocedare urmează să reanalizeze dosarul cauzei.³³

Ministerul Culturii și Cultelor și Arhiepiscopia Romano-Catolică urmează totodată să semneze un protocol pentru ca Biblioteca Batthya-

³² Raport al Fundației „Caritatea”, august 2003.

³³ Interviu cu Attila Komáromi, consilier juridic în cadrul Episcopiei Romano-Catolice de Alba Iulia. Consemnăm succint principalele etape ale procesului: într-o primă fază, Judecătoria Alba Iulia și-a declinat competența în favoarea Curții de Apel. Reclamanții (PDSR, Ministerul Culturii și Cultelor – MCC și Biblioteca Națională a României – BNR) au formulat apel la Tribunalul Alba, care a trimis cauza spre rejudecare instanței de fond. Între timp, reclamanții au ridicat o excepție de neconstituționalitate, care a fost însă respinsă în 2000 de Curtea Constituțională. Prin urmare, Judecătoria Alba Iulia a reluat judecarea cauzei, respingând în martie 2002 acțiunea reclamantului, ca și cererile de intervenție forțată ale MCC și BNR. Sentința a fost ulterior atacată cu apel, respectiv recurs la Curtea de Apel Alba Iulia.

neum să funcționeze în continuare în sediul din Alba-Iulia, iar colecțiile bibliotecii (peste 1.200 manuscrise, 600 incunabule, 50.000 volume tipărite în secolele XVI-XVIII și 19.000 documente istorice) să nu fie mutate.

Ritm greoi al procesului de retrocedare

Arătam mai înainte că, de la demararea efectivă a procesului de retrocedare a imobilelor religioase, în baza Legii 501/2002, numai 346 de dosare (dintr-un total de 7568 depuse) au primit un aviz favorabil. Conform Comisiei speciale de retrocedare, ar mai rămâne doar alte circa 2300 de dosare susceptibile de a fi aprobate.

De ce sunt atât de puține dosare care îndeplinesc condițiile pentru retrocedare? Răspunsul la nivel oficial este că acest lucru se datorează „insuficienței actelor doveditoare depuse de cultele care solicită retrocedarea unui imobil”.³⁴

Culte, în schimb, dau vina pe *dificultățile întâmpinate în obținerea documentelor necesare* atunci când încearcă să dovedească dreptul de proprietate. Legea este destul de flexibilă în ce privește actele, pentru că nu se solicită neapărat un extras de carte funciară sau o dovadă gen contract de vânzare-cumpărare. Sunt acceptate prin lege o serie de alte documente, începând de la rolul fiscal (prin care se dovedește că s-a plătit impozit pe clădire) până la simple declarații ale vecinilor acelei clădiri.

Cu toate acestea, dificultățile abundă. Un reprezentant al Bisericii Romano-Catolice le rezumă: „La elaborarea cererilor de retrocedare s-au ivit mai multe probleme dintre care enumăr: lipsa foilor de carte funciară la judecătorii (aici au dispărut pur și simplu cărțile funciare); în unele cazuri este vorba de statutul neclar al proprietății. Unele apartamente, locuri de magazine au fost vândute de către primării, dar nu s-a întăbulat dreptul de proprietate în cartea funciară, iar în aceste situații nu cunoaștem proprietarii actuali. În unele cazuri s-a modificat structura imobilului, adică s-au extins unele imobile, altele au fost demolate ori s-au construit imobile noi în locul celor vechi etc. Și nu în ultimul rând este vorba de lipsa listelor de inventar ale bunurilor mobile preluate odată cu imobilele”.³⁵

Probleme speciale sunt îndeosebi în regiunea Moldovei, unde evidențele precare ale actelor de proprietate se coroborează cu faptul că multe arhive au ars.

Dar nu actele doveditoare ale proprietății reprezintă principala problemă, ci lipsa acelor documente a căror furnizare nu e obligația cultelor, ci a autori-

³⁴ Conform Autorității pentru urmărirea aplicării unitare a Legii nr. 10/2001, privind regimul juridic al unor imobile preluate abuziv în perioada 6 martie 1945 – 22 decembrie 1989.

³⁵ Interviu cu Attila Komáromi, consilier juridic în cadrul Episcopiei Romano-Catolice de Alba Iulia.

tăților locale sau a acelor care au acum în administrare imobilul revendicat. Este vorba aici de acte din care să rezulte destinația actuală a imobilului, suprafața terenului, suprafața desfășurată a clădirii, adică genul de informații fără de care întăbularea și trecerea efectivă în proprietate nu sunt posibile.

Lipsa de cooperare a autorităților locale și a actualilor deținători ai imobilelor revendicate a fost un alt gen de problemă des semnalată până acum. Un reprezentant al cultului mozaic spune: „Avem probleme cu autoritățile locale în ceea ce privește obținerea situațiilor juridice actuale ale imobilelor revendicate. Conform legii, noi trebuie să aflăm ceea ce se întâmplă la ora actuală, din punct de vedere juridic, cu clădirea revendicată. Așa că apelăm la autoritățile locale, dar acestea pur și simplu nu ne răspund sau o fac după foarte mult timp. Chiar și Comisia de aplicare a Legii 501 solicită în paralel aceste informații, dar nu le primesc pentru că nu există mijloace de constrângere a autorităților locale. Când se vor putea lua niște măsuri mai dure pentru a obliga autoritățile locale să răspundă la solicitări, abia atunci credem că se va putea schimba ceva în ce privește situația retrocedărilor”.³⁶

Concluzia este trasă de un reprezentant al Bisericii Romano-Catolice: „Foarte multe dintre imobilele în curs de retrocedare sunt în proprietatea sau în folosința autorităților locale, iar acestea nu au nici un interes de a grăbi cursul retrocedărilor”.³⁷

În fața acestei situații, Comisia specială de retrocedare a încercat să aibă o atitudine flexibilă, cel puțin prin faptul că nu a impus un termen fix pentru aducerea dovezilor de proprietate. „Faptul că aparent Comisia lucrează greoi este totuși în avantajul cultelor. Poate că peste 2-3 luni primarul care este obligat să ofere informații despre clădirea revendicată, chiar face acest lucru, sau e posibil să apară informații noi. De aceea, eu zic că în materie de legi reparatorii toate termenele pe care legea le stabilește – pentru completarea documentației, pentru luarea unei decizii – sunt în defavoarea solicitantului”, spune vicepreședintele acestei Comisii.³⁸

Adoptarea târzie a normelor de aplicare a Legii 501/2002

Conform legislației în vigoare, cultele religioase au posibilitatea să primească plăți compensatorii pentru imobilele care nu se pot restitui în natură sau pot primi o chirie lunară pentru imobilele preluate fără titlu, care au destinația de școli, spitale, grădinițe, centre de plasament, aziluri de

³⁶ Interviu cu Tova Ben Nun, director executiv al Fundației Caritatea, din cadrul Federației Comunităților Evreiești din România.

³⁷ Interviu cu Attila Komáromi, consilier juridic în cadrul Episcopiei Romano-Catolice de Alba Iulia.

³⁸ Interviu cu Attila Markó, subsecretar de stat la Departamentul Relațiilor Interetnice, vicepreședinte al Comisiei interguvernamentale de aplicare a Legii 501.

bătrâni și care rămân în folosința foștilor deținători pe o perioadă de cinci ani, de la data emiterii deciziei de retrocedare.

Totuși *normele juridice care să stabilească cuantumul despăgubirilor sau al chiriiilor au fost elaborate cu destul de multă întârziere*, lucru care a nemulțumit vădit pe reprezentanții cultelor religioase care au intrat deja în posesia unor imobile sau care sunt îndrituite să primească despăgubiri.³⁹

Dintre destul de multe cazuri existente menționăm doar câteva: Grupul Școlar Industrial „Timpuri Noi”, fostul liceu „Ciocanul” (parțial), Grupul Școlar Industrial „Unirea” din Strada Zborului, Școala „Anton Pann” și o grădiniță dezafectată de pe Calea Dudești, toate din București și retrocedate comunității evreiești; clădirea fostului gimnaziu romano-catolic din Târgu Secuiesc (care adăpostește acum Liceul Nagy Mózes), clădirea fostului Gimnaziu Catolic Principal din Miercurea Ciuc, (în care funcționează două școli – Liceul Márton Áron și un gimnaziu romano-catolic), sediul fostului Gimnaziu Catolic de Fete din Gheorgheni și clădirile unor școli confesionale mai mici etc; fosta Școala Armeană din Roman (actualmente Palat al Copiilor).

Reprezentanții cultelor sunt nemulțumiți că, deși au intrat în proprietatea unor imobile, nu știu încă de ce cuantum al chiriei pot beneficia din partea foștilor deținători. În plus, mulți consideră că acest cuantum – ce a fost stabilit prin Hotărârea Guvernului nr. 244/2004, din data de 20 februarie 2004, pe categorii de utilizatori – este o sumă mică, care nu reflectă prețurile de pe piața liberă și care „nu va compensa într-o măsură acceptabilă lipsa de folosință pentru perioada stabilită de lege”.⁴⁰

Autoritățile declară că au cunoștință de aceste probleme și spun că întârzierea în adoptarea HG 244/2004 s-a datorat circuitului greoi de avizare a Hotărârii de Guvern. Totuși, liniștitor pentru culte este faptul că, deși Hotărârea de guvern privind cuantumul despăgubirilor și al chiriiilor a fost aprobată abia în 20 februarie 2004, aceasta se va aplica retroactiv”.⁴¹

Opoziția autorităților locale față de respectarea legii

Deși există un cadru legal clar definit, iar Comisia de aplicare a Legii 501 a emis decizii de retrocedare, în multe situații *intrarea în posesia cultelor a unor imobile este întârziată de contestațiile în instanță depuse de autoritățile locale*. În majoritatea cazurilor contestațiile nu au nici un fundament legal, acestea fiind făcute pur și simplu din dorința de a se opune aplicării

³⁹ Interviuri cu Attila Komáromi, consilier juridic în cadrul Episcopiei Romano-Catolice de Alba Iulia, cu Tova Ben Nun, director executiv al Fundației Caritatea, din cadrul Federației Comunităților Evreiești din România și cu Dolmanian Mahitar, consilier în cadrul Consiliului Eparhial al Bisericii Armene.

⁴⁰ Interviuri cu Tova Ben Nun, director executiv al Fundației Caritatea, din cadrul Federației Comunităților Evreiești din România.

⁴¹ Interviuri cu Attila Markó, subsecretar de stat la Departamentul Relațiilor Interetnice, vicepreședinte al Comisiei interguvernamentale de aplicare a Legii 501.

legii. Campioană în acest sens este Primăria din Cluj-Napoca, unde toate deciziile de retrocedare de până acum au fost contestate în instanță.

Cel mai afectat de această situație pare să fie cultul mozaic. „Avem probleme la Timișoara, unde Prefectul a încurajat Inspectoratul Școlar să atace decizia Comisiei de retrocedare cu privire la restituirea unei școli. Asta deși decizia Comisiei este definitivă, iar Comisia este numită de către stat. Este așadar aberant că statul își contestă propriile decizii. În plus, la Cluj, decizia de retrocedare a două dintre proprietățile evreiești a fost atacată fără nici un motiv în instanță de către Primarul orașului. (...) Am încercat să discutăm cu autoritățile locale, iar Prefectul de Timișoara ne-a promis că își va retrage contestația. Nu a făcut-o încă, dar el ne-a spus foarte clar că a făcut contestația ca să nu fie acuzat de oameni că nu s-a luptat pentru imobilele revendicate. În ceea ce privește Clujul, m-am întâlnit cu dl Funar și mi-a spus că este dispus la o colaborare. Sper să se întâmple acest lucru.”⁴²

Reprezentanții Comisiei de retrocedare sunt conștienți de această stare de lucruri, dar spun că nu au ce să facă. „Există o lege care se pare că nu e valabilă pentru toți. Faptul că Primăria Clujului ne-a atacat toate deciziile este până la urmă un caz politic. (...) În marea majoritate a cazurilor deciziile de contestare în justiție se fac din simpla dorință de a fi în opoziție cu procesul de retrocedare sau pentru a dobândi o imagine pozitivă în rândul comunității locale. Este evident că populația care nu aparține religiei cultelor o să fie întotdeauna împotriva măsurilor de restituire a proprietăților. Acest lucru nu este normal, pentru că avem totuși o lege care trebuie respectată.”⁴³

Iregularitățile din sistemul juridic

Deși legile de retrocedare a bunurilor confiscate în timpul regimului comunist spun foarte clar că *proprietățile susceptibile a fi retrocedate foștilor proprietari nu pot fi înstrăinate până la stabilirea clară a regimului lor juridic, nu puține sunt situațiile când totuși acest lucru se întâmplă.*

Autoritățile știu de existența unor astfel de cazuri, dar nu au cum să intervină pentru rezolvarea lor, lăsând totul în seama justiției și a eforturilor cultelor religioase. „Situația e reală, dar în cazurile acestea Comisia de retrocedare nu prea are ce să facă, pentru că nu este abilitată să atace un act de vânzare-cumpărare sau de înstrăinare de orice fel. Aici cultele trebuie să intervină și să atace în instanță actele de vânzare-cumpărare, pe motiv că se încalcă articolul 8 al Legii 10/2001, care arată că există o interdicție de înstrăinare a imobilelor posibil a fi retrocedate”.⁴⁴

⁴² Interviu cu Tova Ben Nun, director executiv al Fundației Caritatea, din cadrul Federației Comunităților Evreiești din România.

⁴³ Interviu cu Attila Markó, subsecretar de stat la Departamentul Relațiilor Interetnice, vicepreședinte al Comisiei interguvernamentale de aplicare a Legii 501.

⁴⁴ Interviu cu Attila Markó, subsecretar de stat la Departamentul Relațiilor Interetnice, vicepreședinte al Comisiei interguvernamentale de aplicare a Legii 501.

Iregularitățile din sistemul juridic românesc, generate în primul rând de corupție și dezordine, au dat naștere până acum unor situații la limita absurdului.

Vă prezentăm în continuare un caz simptomatic în acest sens, care, deși se referă la înstrăinări anterioare adoptării Legii 10/2001, este relevant pentru problemele create de întâzierile în adoptarea unei legislații reparatorii pentru proprietățile confiscate în timpul regimului comunist.

De peste zece ani, Comunitatea ortodoxă sârbă din Timișoara încearcă să intre în posesia Casei cu Atlanți, imobil situat în centrul orașului, și pe care îl revendică în calitate de moștenitor al Fundației „Makry Stojkovic”, proprietarul inițial al clădirii. Comunitatea solicită justiției anularea parțială a certificatului de proprietate eliberat de Ministerul Industriilor în favoarea societății SC Termovest SA, ca și anularea certificatului de proprietate asupra unui teren de 2168 mp, aflat tot în proprietatea societății amintite. Procesul, aflat în plină derulare și care urmează să fie rejudecat de Curtea de Apel Alba Iulia, este îngreunat de „hățișul” generat de situația juridică a imobilului. Intrată în faliment, societatea Termovest a vândut imobilul (deși dreptul de proprietate asupra sa era contestat în justiție) unui controversat om de afaceri local, Mujea Marcelini, care la rândul său a încheiat mai multe contracte de comodat și de vânzare-cumpărare a imobilului. Și statul român, prin Direcția Regională Vamală, este implicat în acest proces, fiind interesat să obțină recuperarea unor pagube produse de Mujea Marcelini, prin instituirea unui sechestrul pe clădirea aflată în dispută. Cazul „Casei cu Atlanți” este departe de a fi închis, iar retrocedarea imobilului către proprietarul său legitim nu pare a se întâmpla foarte curând.⁴⁵

Pe de altă parte, un caz aparte care ilustrează modul precar de funcționare al justiției române îl reprezintă eforturile Bisericii Greco-Catolice de a-și recupera o parte din fostele lăcașuri de cult. Deoarece, conform declarațiilor reprezentanților acestei biserici, negocierile cu Biserica Ortodoxă Română s-au desfășurat greoi, s-a apelat la justiție pentru primirea înapoi a unor imobile sau lăcașuri de cult. Numai că, în foarte multe din aceste situații, greco-catolicii reclamă iregularități în sistemul juridic românesc.⁴⁶ O ultimă

⁴⁵ Informații oferite de Raico Cornea, membru al comunității sârbe din Timișoara.

⁴⁶ „Biserica noastră este în continuare supusă presiunilor și discriminărilor de ordin administrativ atât la nivel de Stat, cât și la nivel local. De la intimidări la violențe și acte de injustiție, trăim în permanentă presiune, fiind împiedicați să redobândim ceea ce este al nostru. Este greu de imaginat că într-un Stat de Drept hotărâri judecătorești în favoarea noastră sunt ignorate fiind imposibil de aplicat, și sistematic cauzele câștigate de noi sunt redeschise în procese în care suntem defavorizați. Din păcate chiar și Comisia pentru Dialog la nivel de Ierarhi ortodocși și greco-catolici înființată să soluționeze această problemă, nu este capabilă să găsească o rezolvare pentru acest aspect care este de competența Statului Român”. Protest înaintat Comisiei Europene de către Episcopul de Oradea, Virgil Bercea, februarie 2004, prin care solicită introducerea rezolvării problemei proprietăților greco-catolice pe agenda negocierilor României cu Uniunea Europeană.

situație simptomatică este cea a evacuării preotului greco-catolic din casa sa parohială din comuna sătmăreană Ardud. Evacuarea s-a făcut în baza unei sentințe judecătorești definitive pronunțată la cererea preotului ortodox din localitate. Sentința este însă contestată de greco-catolici pe motiv că ea a fost pronunțată pe baza unui titlu de proprietate care ulterior a fost anulat.

Confrunțați cu această stare de lucruri, reprezentanții cultului Greco-Catolic par decizi să internaționalizeze chestiunea repunerii bisericii lor în drepturi. În acest sens au apelat inclusiv la Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Aici este deja depus un dosar prin care se reclamă obstrucționarea actului de justiție în cazul unui proces ce durează de mai bine de 12 ani și în care se solicită retrocedarea Bisericii Sf. Vasile de pe strada Polonă, singura biserică greco-catolică din București.⁴⁷

5. Concluzii și recomandări

România pare să se afle undeva la începutul drumului în ceea ce privește procesul retrocedării proprietăților care au aparținut cultelor religioase. După mai mulți ani de ezitări și de soluții conjuncturale, în clipa de față există cadrul legislativ – chiar dacă nu complet – care ar putea permite rezolvarea acestei chestiuni.

O rezolvare, e drept parțială, atâta timp cât nu este posibilă restituirea *in integrum*, dar care cel puțin repară din prejudiciile cauzate de confiscările și exproprierile abuzive făcute de statul român în timpul regimului comunist.

Pentru ca totuși procesul de retrocedare să aibă rezultatele scontate sunt necesare respectarea unor *principii de reformă* foarte clare:

Implementarea efectivă a legislației în vigoare. Una dintre cele mai serioase probleme ale României post-comuniste continuă să fie implementarea greoaie sau defectuoasă a legislației existente. Acest fenomen se întâlnește adeseori și în cazul procesului de restituire a proprietăților cultelor religioase și se datorează fie birocrăției sau necunoașterii legilor, fie pur și simplu refuzului autorităților locale de a le aplica.

Legea spune că restituirea trebuie să se facă în natură, la termen, iar atunci când acest lucru nu mai este posibil, prin plata unei compensații corespunzătoare. Numai că în practică aceste principii se aplică încă cu multă dificultate.

Pe de altă parte, cadrul legislativ actual privind retrocedarea bunurilor comunitare trebuie completat în continuare. Recent adoptata Lege de retrocedarea a proprietăților organizațiilor minorităților naționale trebuie supli-

⁴⁷ Informații oferite de Laurențiu Horia Moisin, președintele Asociației Generale a Românilor Uniți din București.

mentată de adoptarea unei legi privind retrocedarea documentelor de evidență, preluate în mod abuziv de la cultele religioase.

Urgentarea procesului de restituire. Întârzierea cu care a fost adoptat cadrul legal face ca o despăgubire echitabilă a proprietarilor să fie acum mai puțin posibilă decât în urmă cu 10-12 ani, spre exemplu. Anii de amânări și o valoare a despăgubirilor sub cea de piață duc la soluții de retrocedare nu pe deplin echitabile. Caracterul de urgență al restituirii se mai justifică și prin faptul că foarte multe imobile sunt într-o fază avansată de degradare. O soluție posibilă pentru compensarea fie și parțială a întâzierilor în procesul de retrocedare este sprijinirea mai consistentă a cultelor religioase în ce privește construirea lăcașelor de cult.

Evitarea oricărei intervenții în afacerile justiției. Disfuncționalitățile existente în sistemul judiciar din România au permis nu o dată adoptarea unor decizii contrare legislației în vigoare. De aceea, trebuie ca judecătorii să se supună numai legii și să-și întemeieze judecata pe principiile Constituției României, Codului Civil, cu luarea în considerare a jurisprudenței Curții Europene în materia dreptului de proprietate și a dreptului la un proces echitabil.

Oferirea de soluții echitabile pentru toate cultele religioase. Legislația de până acum în ce privește retrocedarea imobilelor și bunurilor cultelor religioase nu include și lăcașele de rugăciune. Acest lucru afectează aproape în exclusivitate Biserica Greco-Catolică deoarece, în timpul regimului comunist, lăcașele altor culte nu au fost în general confiscate. Soluția de până acum, respectiv negocieri în cadrul Comisiei mixte ortodoxi – greco-catolici s-a dovedit greoaie, neproductivă și chiar generatoare de tensiuni suplimentare. Chiar dacă în principiu Statul român nu trebuie să se amestece în chestiunile confesionale sau administrative ale cultelor religioase, nu poate sta totuși indiferent la o problemă extrem de delicată.

Identificarea unor modalități de monitorizare a procesului de retrocedare. Deși procedura de acordare a dreptului de proprietate se face în mod transparent, lipsește în acest moment un mecanism de control și monitorizare a procesului de punere efectivă în proprietate. Unele culte religioase (Eparhia Reformată de Piatra Craiului, mai exact) au propus constituirea unei comisii internaționale în acest sens sau numirea unui Ombudsman cu atribuții specifice. Numai că aceste măsuri sunt puțin probabile. Mult mai eficace pare în primă instanță sensibilizarea opiniei publice pe acest subiect și alertarea tuturor factorilor implicați (culte religioase, organizații civice și pentru protecția drepturilor omului, partide politice și parlamentari, organisme internaționale).

Martie 2004
